

Kapittel 14

En språklig verden

Noen tanker om språk og erkjennelse

Rani Lill Anjum (f. 1974) er hørende og har doktorgraden i filosofi fra Universitetet i Tromsø, med språkfilosofi og logikk som forskningsfelt.

Innledning

Språket vårt utgjør en stor del av vår identitet. Det er et redskap for kommunikasjon med andre mennesker, men også med oss selv. Vi uttrykker oss gjennom språket, og vi tenker ved hjelp av språket. Men hva *er* egentlig språk? Gjennom å ta for meg to vesensforskjellige tilnærminger til dette spørsmålet ønsker jeg å vise at det synet vi har på språk, har stor filosofiske betydning. Dette er fordi et språksyn nødvendigvis vil få konsekvenser for hvordan vi tenker om beslektede filosofiske spørsmål, som blant annet:

- Hva er forholdet mellom språk og verden?
- Hva er sannhet?
- Hvordan får vi kunnskap om verden?
- Hva gjør vi når vi bruker språk?
- Hva er vår rolle som språkbrukere?
- Hvordan lærer vi språk?

Det er to ting som er viktig å avklare om vinklingen av denne artikkelen: Det første er at når jeg her velger å skissere to ulike filosofiske syn på språk, er det for å belyse de spørsmålene jeg har satt opp ovenfor, snarere enn å angripe eller fremme konkrete filosofiske teorier. Det andre er at når jeg her skriver om forholdet mellom språk og verden, og vår rolle som språkbrukere, vil jeg ta for gitt at dette omfatter alle naturlige språkssystemer. Poengene mine er derfor ment å ha overføringsverdi til tegnspråk i sin alminnelighet, og selvfølgelig også til norsk tegnspråk. Dette innebærer at det jeg sier om ord, like gjerne kan sies om tegn. Målet med artikkelen er først og fremst å vise at språket må forstås som et gjennomgripende erkjennelsesmiddel i vårt møte med verden.

1. Når språk forstås som å sette ord på verden

Én av mange filosofiske tilnærminger til språk er å si at et ord (eller tegn) er et slags navn på et objekt. Et ord «benevner» eller «viser til» et objekt i verden, og det er nettopp dette objektet som utgjør selve meningsinnholdet til ordet. For eksempel viser ordet «katt» til tingen katt, og får følgelig sin mening deretter. Vi kan også si at ordets mening er selve den tingen i verden som ordet viser til (i dette eksemplet, katten).¹

Disse ordene kan igjen brukes til å danne ulike setninger eller påstander.² En påstand får sin mening etter hvilket saksforhold i verden den beskriver, slik setningen «Katten ligger under sofaen» viser til det forholdet at katten ligger under sofaen. Denne påstanden er sann hvis saksforholdet er slik som setningen beskriver. Strukturen i påstanden vil da kunne sies å etterlikne eller avbilde strukturen i verden. På denne måten blir språket forstått som en slags avbildning av verden.

Ifølge en slik tilnærming til språk er det nærliggende å tenke seg at språket står i et mer eller mindre en-til-en-forhold med verden. Det vil si at i et fullstendig språk vil det ideelt sett være slik at:

- 1) Ethvert ord viser til noe i verden.
- 2) Ethvert objekt eller fenomen har et ord som viser til det.

Dette er for at vi skal være i stand til å språklig uttrykke ethvert saksforhold, slik at vi i prinsippet skal kunne uttrykke alle fakta i verden. For å garantere et slikt fullstendig språk må språket derfor oppdateres i takt med verdens utvikling. Nye oppdagelser, for eksempel innenfor vitenskap og teknologi, fører til at man også trenger nye ord. På den måten kommer det stadig inn nye ord i språket etter hvert som nye ting dukker opp: «atom», «flybillett», «mobiltelefon», «DNA». Alle nye ting fordrer nye ord hvis språket skal være komplett.

Hvis språket tenkes å stå i et slikt en-til-en-forhold til verden, og språkets struktur tenkes å avbilde verdens struktur, er det nærliggende å anta at språket først og fremst brukes til å uttrykke sanne påstander om verden. Ved å danne setninger som avbilder ulike saksforhold, vil vi kunne si ting som er sant eller falskt, ut ifra hvorvidt verden faktisk er slik som vi påstår: Setningen «Gresset er grønt» er for eksempel sann hvis verden er slik at gresset er grønt, og setningen «Alle mennesker er dødelige» er sann hvis det faktisk er slik at alle ting i verden som er mennesker, også er dødelige. Hvis det ikke er slik som påstanden beskriver, vil vi ha sagt noe som er usant, altså noe som ikke svarer til et saksforhold i verden.

¹ Det finnes også andre måter å tenke dette skillet mellom ord og objekt på, for eksempel ved hjelp av en tredeling mellom i) selve ordet, ii) det som ordet viser til i verden, og iii) det meningsinnholdet som ordet uttrykker.

² Man vil selvsagt også kunne formulere spørsmål (Ligger katten under sofaen?) og ordre (Katt, ligg under sofaen!). Disse typer setninger vil likevel forstås som å uttrykke det samme saksforholdet som påstanden «Katten ligger under sofaen».

Aristoteles beskriver dette forholdet mellom språk og verden slik: «Det er sant å si om det som er, at det er og om det som ikke er, at det ikke er.» Sannhet tenkes på denne måten å være en form for «korrespondanse» eller «samsvar» mellom språk og verden. Her er det på sin plass å påpeke at sannhet er noe som oppstår i møtet mellom språk og verden, og ikke er en egenskap ved verden selv. Det er selve det språklige uttrykket, det som vi *påstår om* verden, som er sant eller usant. Verden selv er verken sann eller usann. Man kan kanskje si at sannhet er å gi en språklig avbildning av verden.

Et slikt syn på forholdet mellom språk og verden som vi her har skissert, får ytterligere konsekvenser for språkets rolle som erkjennelsesmiddel. For hvilken oppgave har språket når vi skal tilegne oss kunnskap om verden? Med et slags en-til-en-forhold mellom språk og verden, der språket benevner og avbilder hvordan tingene i verden er organisert, synes språket å bli en slags etterlikner av verden. For å gi et korrekt bilde av verden må språket dermed justere seg etter hvordan verden er innordnet. Språket blir da passivt og tilpassende i forhold til verden, mens verden på sin side blir den aktive og bestemmende parten.

Men dette sier ikke bare noe om forholdet mellom språk og verden. Ettersom det er vi mennesker som faktisk *braker* språket, må det at språket er passivt og tilpassende bety at vi som språkbrukere også har en rolle som passivt tilpassende i forhold til verden. Hvis det vi *gjør med* språket først og fremst er å beskrive hvordan verden faktisk er, blir det vår oppgave som språkbrukere å passivt observere verden, for så å gi en så nøytral og korrekt beskrivelse av den som overhodet mulig.

Mennesket må slik forstås som en passiv observatør av verden: Gjennom våre sanser vil vi avdekke alt fra enkle sannheter som at det regner og gresset er grønt, til mer komplekse og generelle sannheter som at alle svaner er hvite og sukker oppløses i vann. Skulle vi komme til å foreta observasjoner som strider mot tidligere erfaringer, må vi innrømme at vi tok feil, for deretter å fortsette våre observasjoner til vi kommer enda nærmere sannheten.

Jeg har nå presentert et syn på språk der språket anses som et redskap for å sette ord på verden, og der språket, så vel som mennesket, blir passivt og tilpassende i forhold til verden. Innenfor en slik filosofisk tilnærming, der målet for vår vitenskapelige virksomhet blir å beskrive verden på en mest mulig nøytral måte, blir det viktig at selve det språklige redskapet for denne beskrivelsen også skal være mest mulig nøytralt. Dette er for å forsikre at våre egne oppfatninger og fordommer ikke skal stå i veien for å oppdage sannheten. Det vitenskapelige idealet har følgelig vært at *språkets uttrykk*, så vel som *menneskets tanke*, skal ha en *objektiv, passiv og nøytral* karakter. Dette idealet har ført til utviklingen av et angivelig nøytralt og vitenskapelig språk, nemlig logikken.³ I neste del vil jeg ta for meg et alternativt syn på språk som utfordrer den tilnærmingen vi nettopp har skissert på samtlige punkter.

³ I min doktoravhandling, *Our Conditional World: a critique of the formal logical approach*, har jeg argumentert for at moderne logikk bygger på et feilaktig bilde av språk og av forholdet mellom språk og verden.

2. Når verden forstås som språklig organisert

Jeg vil her argumentere for at språket må forstås som langt mer aktivt og formgivende i forhold til verden, snarere enn som passivt og tilføyende. For det er ikke alltid et like avklart forhold mellom våre påstander og verden, slik at det bare er å si om det som er, at det er, og om det som ikke er, at det ikke er. Et slikt syn på sannhet fordrer at verden ligger der som en åpen bok som lar oss oppdage alt fra enkle sannheter som at gresset er grønt og klokken er ti, til avanserte sannheter som at jorden beveger seg i ellipsebane rundt solen. Men verden kan ikke forstås som et eneste stort faktum som bare ligger der for oss å oppdage. Hvis kunnskap skal være noe vi får gjennom en passiv og nøytral observasjon av verden, ville det innebære at man kan *oppdage* naturlover på samme måte som man *oppdager* at gresset er grønt. Men dette må i beste fall sies å være en sterk forenkling av hvordan vitenskapen faktisk fungerer.

Vår undersøkelse og beskrivelse av verden foregår faktisk aldri på en nøytral, passivt observerende måte. Våre observasjoner inneholder alltid forutsetninger som vi ikke kan fri oss fra. Når vi observerer noe, tar vi alltid med oss vår egen oppfatning av verden, og dette styrer hvordan vi oppfatter det vi ser. Norwood Russell Hanson (1922–1967) sier at for å se noe må vi alltid se det *som* noe. Med dette mener han at når vi ser eller oppfatter noe, er det ikke bare våre sanser som passivt mottar de inntrykkene vi utsettes for. Vi *tolker* det vi ser *idet* vi ser det. Det er følgelig ikke slik at vi først observerer hendelser rundt oss, og deretter begynner å tolke hva det var vi så. Tolkningen er en nødvendig del av observasjonen. Og denne tolkningen vil igjen være avgjørende for hva slags lærdom vi trekker ut av observasjonen.

Dette poenget brukes blant annet til å forklare overgangen fra et geosentrisk til et heliosentrisk verdensbilde. Der man tidligere tolket solens bane over himmelen som et uttrykk for at solen beveger seg i bane rundt jorden, oppfatter man i dag det samme fenomenet som et uttrykk for at jorden beveger seg rundt sin egen akse i bane rundt solen. Vil man da si at man i begge tilfeller egentlig ser nøyaktig det samme fenomenet? Poenget til Hanson er at man vil se det *som* to ulike fenomener.

Å komme frem til en vitenskapelig teori skjer følgelig ikke gjennom passiv observasjon. Ikke minst kreves det, i tillegg til bred kunnskap, en *kreativitet* med hensyn til å se sammenhenger, en *teft* for hvor man bør lete, og et klart *fokus* på hva man anser som relevante faktorer for å finne det man leter etter. Men dette gjelder for all kunnskap. Vi stiller spørsmål til tingene rundt oss, men ikke hvilke som helst. Og vi søker svar, men ikke hvor som helst. Det er vi selv som bestemmer hvor vi stiller spørsmål og hvor vi leter etter svar, og det er vi som tolker hvilke svar som er relevante og tilfredsstillende. Det er mennesket selv som retter blikket mot gresset og fargene i verden. Og det er mennesket som fortaper seg i himmelhvelvingens stjerner og gårter.

Ifølge Stanley Cavell blir språk og verden utarbeidet og fordreid sammen. (Cavell: 1976: 19). Det betyr at verden ikke bare passivt ligger der som et objekt som vi kan observere og beskrive. Verden *forandrer* seg, ikke bare i takt med nye oppfinnelser og ødeleggelser, men også i takt med vår beskrivelse og definering av den. Man kan også si at verden er *relativ til mennesket*. Protagoras uttrykker dette poenget slik: «Mennesket er alle tings mål.» Dette utsagnet kan tolkes på ulike måter,

avhengig av om man forstår «mennesket» som enkeltindivid, samfunnsborger eller bare som en representant for arten menneske. I en språklig sammenheng vil alle tre tolkningene gi god mening:

På det overordnede *menneskelige* planet bruker vi språket på måter som avslører vår forståelse og organisering av tilværelsen. Det er vi som bruker kategorier som «biologisk», «fysisk», «redskap», «fjærkre» og så videre, for å organisere verden. Og tenk bare på hvordan vi ved å bøye verb i ulike tider viser til vår oppfatning av hendelser som å finne sted i fortid, nåtid og fremtid. På et *kulturelt* nivå deler vi for eksempel verden inn i ulike dikotomier (todelinger), som «det materielle» versus «det åndelige» og «det gode» versus «det onde». Slike dikotomier har en dyp kulturell forankring, og vil derfor prege hele vårt syn på verden og tilværelsen. På *individnivå* vil språket avsløre vårt personlige perspektiv. Tenk bare på hvordan bruk av begreper som «offer», «terrorist», «muslim», «vi» og «dem» produserer følelsen av henholdsvis medfølelse, frykt, fremmedgjøring, samhørighet og distanse. Språket har på denne måten klare moralske implikasjoner, og språkbruken vår både avslører og påvirker våre personlige holdninger til verden.

Språket er altså ikke bare en passiv avbildning av verden. Språket er et langt mer aktivt og gjennomgripende erkjennelsesmiddel. Ved å stille spørsmål til tingene rundt oss igjen og igjen, og i stadig nye sammenhenger, kan vi komme frem til en dypere og mer bakenforliggende kunnskap enn den vi får gjennom en passiv og umiddelbar observasjon. At gresset er grønt, det kan vi se. Men å for eksempel finne ut *hvorfor* gresset er grønt, krever at vi går i en mer grundig dialog med tingene rundt oss. Slik kan vi stadig gjenoppdage verden ved å stille nye spørsmål og dermed se tingene i et nytt lys.

Det som gjør menneskets språklige erkjennelse mer aktiv og formgivende, snarere enn kun passiv og tilpassende, er hvordan vi kan ta i bruk det vokabularet og den kunnskapen vi allerede har til å oppdage verden på ny og på ny. Jeg tenker her på en *metaforisk* bruk av språket i vid forstand, nemlig hvordan vi i vår beskrivelse og undersøkelse av tingene kan assosiere én ting med en helt annen. En slik metaforisk tilnærming til verden kan bidra til ny kunnskap.

Å for eksempel si at en banan smaker som banan, er noe som er både sant og presist. Men selv om banansmak kanskje er det som best karakteriserer hva en banan smaker som, gir ikke dette oss noen ny kunnskap om eller forståelse av bananen. Tenk derimot på hvordan en vinkjenner kan beskrive en rødvin på utallige måter: etter utseende (tett dyp rød med svakt brunskjær i kanten), aroma (utrolig fyldig duft av svarte plommer, mørke bær, skogsbær, tørket frukt som rosiner, krydder og eik) og smak (stor sødme og fylde i anslaget, en del rosiner, bitter sjokolade og mandler, flott syre, svært kompleks og ikke minst lang, den søte frukten holder seg helt ut i slutten). For en som har mye kunnskap om vin, vil følgelig en rødvin aldri bare se ut som, lukte som eller smake som en rødvin.

På denne måten kan en *ny beskrivelse* av et velkjent fenomen føre til en *ny erkjennelse*. Ved å beskrive noe gjennom assosiasjoner, altså ved å sammenlikne noe med noe helt annet, kan man belyse tingene på en ny måte. Gjennom en slik fleksibel og kreativ bruk kan språket være med på å åpne verden på ny og på ny. Ved å sette tingene inn i en ny kontekst, slik at de ulike tingene og fenomenene i verden på denne måten ses i sammenheng, får faktisk tingene og fenomenene selv en *ny mening*, nettopp i lys av hverandre.

Slik er hele vår organisering av verden påvirket av vårt menneskelige og språklige perspektiv. Men er det bare vår *organisering* av verden som forandres etter våre språklige defineringer av den? Eller forandres også *verden selv*? Sier våre språklige kategorier og dikotomier noe om hvordan verden faktisk *er* organisert? Eller sier den bare noe om *oss*? Og i hvilken grad gjør verden selv motstand mot vår kategorisering og begrepsbruk?

Ifølge den tyske filosofen Immanuel Kant vil et slikt spørsmål i beste fall føre til metafysiske spekulasjoner. Kant skiller mellom verden slik den fremtrer for oss, og verden slik den er i seg selv, uavhengig av vårt menneskelige perspektiv. Han trekker så grensen for hva vi kan ha kunnskap om mellom disse to, og sier at det eneste vi kan ha noen sikker kunnskap om, er verden slik den fremtrer for oss. Etersom vi bare kan oppfatte verden ut fra vårt menneskelige ståsted, og aldri uavhengig av dette perspektivet, er verden, slik den er i seg selv, utilgjengelig for oss. Dette betyr at når vi her sier at verden slik den fremtrer for oss er språklig influert, vil det derfor ikke føre oss noen vei å spørre om verden *i seg selv* er språklig influert.

Det at vi ikke kan bestrebe oss på å finne ut hvordan verden egentlig er, uavhengig av oss, kan virke som en fallitterklæring i forhold til sannhet, vitenskap og kunnskap generelt. Slik er det ikke ment fra min side. Poenget med å trekke inn Kant her er derimot at så lenge vi er åpne for at det faktisk *er* en forskjell på vårt perspektiv på verden og en slags objektiv verden i seg selv, vil dette få konsekvenser for hvordan vi oppfatter språkets rolle for vår erkjennelse av verden. For hvis det å få tilgang til en objektiv verden ved hjelp av et nøytralt og passivt språk viser seg å være en *illusjon*, vil det i alle fall ikke kunne utgjøre et filosofisk *ideal*. Med dette idealet må vi eventuelt også oppgi synet på vår egen rolle som sannhetsvitner, der vi som passivt observerende oppnår kunnskap gjennom å avdekke de faktaene som ligger i verden.

Som språkbrukere er vi med på å forme og organisere verden. Dette må ikke forstås som at verden er en slags leirklump som vi kan kna og omdanne etter vårt eget forgodtbefinnende. Men snarere enn å fokusere på *passive* aspekter som objekter, ord, observasjon og avbildning ønsker jeg å fremheve de mer *aktive* sidene, både ved verden, språket og oss som språkbrukere. Som jeg ser det står vi i en aktiv samhandling med verden, oss selv og hverandre, der våre oppfatninger, begreper og kunnskaper stadig er i forandring. Ikke nødvendigvis fordi vi får mer og mer kunnskap om verden, men fordi vi stadig opplever ting som forandrer perspektivet, og dermed forståelsen, av tingene rundt oss. Mitt poeng her har følgelig vært å vise at forholdet mellom språk og verden må forstås som komplekst, fleksibelt og gjensidig påvirkelig. I neste del forsøker jeg å vise at et fokus på språkets mer passive egenskaper kan grunne i et bestemt syn på språklæring.

3. Når språklæring forstås som å skje i etterkant

Hvordan lærer vi språk? Dette er et spørsmål som ikke bare er av ren empirisk interesse, men som vil ha sterke filosofiske implikasjoner. Når vi i filosofien for eksempel blir forledet til å tro at språkets rolle først og fremst er å avbilde og beskrive verden, og at språket slik er passivt og tilpassende i

forhold til verden, later dette til å grunne i et feilaktig bilde av hvordan man lærer språk. Helt konkret synes problemet å dreie seg om en forveksling av to ulike språklæringsprosesser, nemlig:

- 1) det å lære et morsmål, altså å lære språk *for første gang*
- 2) det å lære et ord eller språk *i etterkant* av at man er blitt språkkyndig

En slik forveksling av to helt forskjellige språklæringsprosesser fører til at man tenker seg at det å lære språk for første gang foregår på samme måte som når en voksen person lærer seg et nytt ord, eller kanskje til og med et nytt språk.⁴ Og da er det nærliggende å tenke seg at språk og verden står i et slags en-til-en-forhold, der det å lære språk kun består i å lære navnene på tingene i verden.

Stanley Cavell problematiserer et slikt syn på språk og språklæring (altså en slik en-til-en-oppfatning av forholdet mellom språk og verden som vi har vært inne på). Dette gjør han ved å skissere et eksempel der man bruker en ordbok for å lære seg et nytt ord, nemlig «umiak» (Cavell: 1976: 19f.). Eksemplet går som følger: Man sitter i lenestolen sin og leser en bok. Plutselig kommer man over et ord man ikke forstår, nemlig «umiak». For å finne ut hva dette ordet betyr, strekker man seg etter ordboka i bokhylla og slår det opp. I ordboka kan man lese at en *umiak* (eller *angyapik*) er en åpen skinnbåt som opprinnelig ble brukt av de fleste kystfolk fra Arktis (blant annet av eskimoene) for transport og for å jakte på store sjøpattedyr. Cavell stiller så spørsmålet:

Hva har du nå gjort? Har du funnet ut hva «umiak» betyr, eller har du funnet ut hva en umiak er? Men hvordan kan vi ha oppdaget noe om verden ved å søke i ordboka? Hvis dette synes overraskende, er det kanskje fordi vi glemmer at vi lærer språk og verden sammen, at de blir utarbeidet og fordreid samtidig, og på de samme stedene. Vi synes også å glemme hvor komplisert språklæringsprosessen er. (Fritt oversatt fra Cavell: 1976: 19)

Poenget til Cavell er at vi nettopp lærer *begge deler; vi lærer ordet og tingen samtidig*. Så når man på denne måten møter et faguttrykk for første gang, er det ikke bare ordet som er nytt, men også selve tingen som ordet benevner. Men hva om man mangler selve det språklige uttrykket for tingen? Innen norsk tegnspråk vil det for eksempel finnes fagområder der det ennå ikke er utviklet standardiserte tegn for alle begrepene, noe som grunner i at døve ikke har hatt tilgang til høyere utdanning før i den senere tid.⁵ Hvordan kan man for eksempel lære hva filosofen Thomas Kuhn mente med et *vitenskapelig paradigme*, hvis man i tillegg til å være ny innen fagfeltet, også mangler selve det språklige uttrykket, det vil si tegnet, for begrepet *paradigme*? Og når man ifølge Cavell lærer ordet og tingen samtidig, betyr ikke det at man ikke kan lære tingen uten ordet? Ville ikke dette da innebære at språket blir av helt avgjørende betydning for å tilegne seg kunnskap? Og at når man mangler selve ordet eller tegnet, «mangler» man ikke da også selve tingen? Men er det i så fall tilstrekkelig å finne opp et vilkårlig språklig uttrykk for begrepet, slik at vi i det minste opprettholder et en-til-en-forhold

⁴ Jf. Lars Hertzbergs paper «Ord och forståelse: En icke-lingvistisk syn på språket».

⁵ For mer informasjon om når tegnene mangler, se kapittelet «Om tolking og undervisning» av Vigdis Solbø Peterson, Sissel Redse Jørgensen og Liv Solbø Nesse.

mellom språk og verden?⁶ Ifølge Cavell er språklæring langt mer komplisert enn å lære ordet for tingen, eller å identifisere tingen som ordet benevner:

Vi har en tendens til å ta det en morsmålsbruker gjør når han slår opp et ord i en ordbok, som en karakteristisk prosess for språklæring. (Slik som, i det som har blitt en mindre tilgivelig tendens, vi tar navngivning som den grunnleggende kilden til mening.) (Ibid.)

Grunnen til at ordbokeeksemplet ovenfor ikke er et karakteristisk eksempel på hvordan språklæring foregår, er at man tar utgangspunkt i hvordan en voksen og språkkyndig person lærer seg et nytt ord, når man egentlig skal finne ut hvordan man lærer et språk for første gang, altså et morsmål. Denne voksne personen har, i motsetning til et lite barn, allerede en masse kunnskap, både om språk og verden. Det eneste som manglet, var dette ene ordet:

Men det er bare endepunktet i prosessen med å lære et ord. Når vi gikk til ordboka med ordet «umiak», visste vi alt om ordet, bortsett fra kombinasjonen: Vi visste hva et substantiv er og hvordan man navngir et objekt og hvordan man slår opp et ord og hva båter er og hva en eskimo er. Vi var godt forberedt for den umiaken. (Ibid.)

Vi ville altså ikke ha lært noe av å slå opp «umiak» i ordboka hvis vi ikke *allerede* hadde en hel del kunnskap fra før. Å bruke eksemplet med ordboka som et typisk eksempel på språklæring innebærer derfor en forenkling, og til og med en tilsløring, av hvordan vår kunnskap om språk er knyttet sammen med vår kunnskap om verden. For det er vel ikke slik at et barn *først* får kunnskap om verden, for *deretter* å lære å sette ord på denne kunnskapen? Å anse språklæring som noe som skjer *i etterkant* av vårt møte med verden, synes å forutsette at et lite barn forstår verden på samme måte som en voksen og erfaren person, med den eneste forskjellen at barnet ennå ikke har språk til å uttrykke seg. Men da forutsetter man at det å lære språk er uavhengig av all annen læring.

4. Språklæring må forstås som en mer generell form for læring

Å lære språk er følgelig en langt mer komplisert prosess enn å slå opp et ord i en ordbok. Bare det å lære ett nytt ord krever en hel del kunnskap om verden. Jakob Meløe hevder at man ikke kan forstå en ordforklaring med mindre man er bekjent med de forholdene i verden som forklaringen benytter seg av. Idet man slår opp et nytt ord, må man derfor allerede ha et kjennskap til de aspektene i verden som ordet inngår i.

Dette innebærer også at når man skal forklare et ord for noen, må man alltid ta i betraktning hva denne personen *allerede vet*, det vi kaller «bakgrunnskunnskap». En forklaring av ordet «selvangivelse» vil for eksempel være forskjellig for en femåring og en voksen person. Når et barn

⁶ For mer informasjon om relasjonen mellom tegn og fenomen, se kapittelet «En filosofisk inngang til tegnspråk» av Johan Arnt Myrstad og Sissel Redse Jørgensen og kapittelet «Om tolking og undervisning» av Vigdis Solbø Peterson, Sissel Redse Jørgensen og Liv Solbø Nesse.

ikke har de nødvendige forutsetningene til å forstå ordet «selvangivelse», er det ifølge Meløe ikke fordi barnet ikke mestrer *språket*. Det er noe som mangler i barnets kunnskap om *verden* (Meløe: 1992: 114). Selvangivelser er ikke en del av barnets verden.

En god ordforklaring vil følgelig avhenge av bakgrunnskunnskapen til den som ordet skal forklares for. Det er altså ikke nok å vise et barn det objektet som et ord viser til, for eksempel en selvangivelse. Å forstå ordet «selvangivelse» innebærer å vite hva en selvangivelse er, hva den brukes til. Men dette medfører at man samtidig må forklare barnet hva det vil si å betale skatt, og hva det innebærer å ha et samfunn der økonomien er basert på skatteinntekter. Men da vil man fort måtte forklare mange andre nye ord, og enda flere fakta om økonomi, arbeid, velferd, stat og så videre. På samme måte trengs det mange nye tegn for å forklare et begrep innen et fagfelt der det ikke er etablert konvensjonelle tegn for faguttrykkene.⁷

Å lære et ord er altså ikke bare å lære om en ting. Å lære et nytt *ord* innebærer samtidig å lære en hel masse om *verden*. Man må lære alt denne tingen medfører: hva man kan gjøre med tingen, hvordan den står i en sammenheng til andre ting, hvordan den vil påvirke andre forhold, og så videre. Alt dette som man må vite for å forstå et ord eller en setning, er hva John Searle kaller «nettverk» (Searle: 1992: 22f.). Nettverk er den bakgrunnskunnskapen – det vil si kunnskap, overbevisninger, meninger og forutsetninger – som man må ha for å forstå hva som det snakkes om. Alt blir forstått og tolket opp mot nettverket vårt. Og hvis dette nettverket er mangelfullt, vil også forståelsen vår bli begrenset.

Det er dette nettverket av bakgrunnskunnskap som man tar med seg hver gang man lærer et nytt ord, for eksempel gjennom en ordbok.

Det som syntes som å finne verden i en ordbok var egentlig et tilfelle av å bringe med seg verden til ordboka. Vi hadde verden med oss hele tiden, i lenestolen; men vi følte vekten av den bare når vi følte en mangel i den. Av og til vil vi ha behov for å bringe ordboka til verden. (Cavell 1976: 20)

Problemet er at fordi vi er så fortrolige med verden, glemmer vi alt vi måtte kunne for å forstå forklaringen av det nye ordet. Og da glemmer vi også at det å lære et ord ikke er som å lære hvilket objekt i verden som ordet refererer til, totalt uavhengig av alt annet i verden. Dette gjør at vi samtidig blir forledet til å tro at når et barn lærer språk for første gang, så er dette den samme prosessen som når en voksen slår opp et ord i en ordbok.

Men en slik form for språklæring forutsetter ifølge Meløe at vi allerede er «hjemme» i verden, at språklæringen skjer *i etterkant*. Men det å lære språk for første gang er aldri noe som skjer i etterkant av annen læring: Vi lærer språk og verden *samtidig*. Som Meløe uttrykker det: «Vi gjør oss selv kjent med språket gjennom å gjøre oss kjent med verden. Og vi lærer å forklare samtidig som vi lærer å snakke.» (Meløe: 1992: 118)

⁷ Ibid.

Avslutning

I denne artikkelen har jeg tatt for meg forholdet mellom språk og verden. Mer konkret har jeg sett på forholdet mellom oss som språkbrukere og oss som erkjennende vesener. Jeg har videre forsøkt å vise at vårt syn på språk og språklæring får følger for hvordan vi ser på dette med kunnskap og erkjennelse. Hvis språk anses kun som det å sette ord på tingene i verden, er dette fordi man tenker seg at språklæring er noe som foregår i etterkant av at man har tilegnet seg kunnskap om verden. Jeg har her forsøkt å vise at det å kunne et språk er langt mer enn å kunne en masse ord. Språklig kunnskap forutsetter en tilsvarende kjennskap til *verden*.

Det å lære språk er følgelig noe som er nær knyttet opp mot vår øvrige erkjennelse og forståelse av verden. Språket synes på mange måter å være en *betingelse* for erkjennelse, på den måten at en dypere forståelse av verden bare kan nås gjennom språket. Å undersøke et fenomen nærmere innebærer for eksempel i stor grad å stille seg selv spørsmål, og å reflektere over allerede kjente sannheter. Å bli fratatt muligheten til et morsmål, det vil si et språk som man er hjemme i, som man kan uttrykke seg fritt gjennom og la tankene flyte i, vil da være ensbetydende med å bli fratatt et viktig redskap til å utvikle seg som individ, både emosjonelt og intellektuelt.⁸ Med en klarere forståelse av det komplekse forholdet mellom språk og verden, og av språkets rolle for erkjennelsen, vil viktigheten av den første språkopplæringen lettere kunne belyses.

Litteratur

- Anjum, Rani L. (2005). *Our Conditional World: a critique of the formal logical approach*. Doktoravhandling i filosofi, Det Samfunnsvitenskapelig Fakultet, Universitetet i Tromsø, Tromsø.
- Cavell, Stanley (1976). *Must We Mean What We Say?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Hanson, Norwood Russell (1958). *Patterns of discovery: an inquiry into the conceptual foundations of science*. Cambridge: Cambridge University Press, Cambridge.
- Hertzberg, Lars. Ord och förståelse: En icke-lingvistisk syn på språket.
<http://www.abo.fi/fak/hf/filosofi/Staff/lhertzbe/>
- Kant, Immanuel (2005). *Kritikk av den rene fornuft*, oversatt av Steinar Mathisen mfl., innledende essay av Camilla Serck-Hanssen. Oslo: Bokklubbens kulturbibliotek.
- Meløe, Jakob (1992). Words and Objects. I *Wittgenstein og Contemporary Theories of Language*, Skriftserie fra Wittgensteinarkivet ved Universitetet i Bergen, s. 109–141.
- Searle, John R. (1992). «Conversation», (*On*) *Searle on Conversation*, Amsterdam: John Benjamins.

⁸ For mer informasjon om døves tospråklighet og morsmålsopplæring, se kapitlene «Tegnspråk og anerkjennelsen av døve som en språklig minoritet» av Patrick Kermit og «Tospråkligheten norsk tegnspråk og norsk » av Torill Solbø Zahl.